

~~Inv. 7643~~

Inv. 7042. ACADEMIA ROMÂNĂ

Mihail Kogălniceanu

Memoriu la centenarul nașterii lui

DE

DIMITRE ONCIUL
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

DIN MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GOBL S-sor I. St. Rasidescu
16, Strada Paris (fostă Doamnei), 16

1918

4 701

10462.

92 Kogălniceanu
9(498), 18°

CONTROL 1955

CONTROL 195

1961

L

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA.....7042.....

B.C.U. Bucuresti

C10462

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCHUREȘTI

MIHAIL KOGĂLNICEANU

DE

DIMITRE ONCIUL
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședințele dela 28 Septemvre și 5 Octomvre 1917.

I

Domnilor Colegi,

La 6/19 Septemvre s'au împlinit 100 de ani dela nașterea lui Mihail Kogălniceanu. E cel mai de frunte om de Stat și cel dintâiu istoric critic ce a născut neamul românesc.

În ședința trecută, noi am decis ca Academia Română, care se mândrește de a fi avut pe Mihail Kogălniceanu ca membru și prezident, să comemoreze acest centenar în anul viitor, prin o ședință solemnă publică, ceea ce în împrejurările actuale nu se poate face acum. De astă dată, conform dorinței exprimate atunci, urmează să ne reamintim cine a fost Mihail Kogălniceanu, prin câteva cuvinte despre viața și opera lui.

El însuș ne dă, în Prefața la *Cronicele României*, următoarele amănunte asupra nașterii și originii sale:

„Din ceaslovul părintelui meu culeg însemnarea scrisă chiar cu mîna sa, din care rezultă că sum născut în Iași, la anul 1817, luna Septemvre în șease. Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu; muma mea a fost soția sa Catinca, născută Stavilla,

„familie românească din Basarabia. De pe tată și de pe mamă,
 „din moși și strămoși, mă fălesc dară că sum Român Moldovan,
 „și cu mândrie recunosc că familia mea nu au căutat nici odată
 „origina sa în țeri și neamuri streine.“

În discursul rostit în ședința solemnă a Academiei Române dela 1/13 Aprilie 1891, la serbarea jubileului ei de 25 de ani, el ne dă aceleași date, cu adausul că maica sa „eră coboritoare dintr'o familie geneveză, stabilită de secole în vechea colonie geneveză Cetatea-Albă“. Pe ce se întemeiază această aserțiune, pentru care lipsește ori-ce probă, e o întrebare la care nu putem răspunde.

Asupra familiei Kogălniceanu nu cunoaștem date istorice mai vechi decât din secolul al XVII-lea (1). În introducerea la *Letopisețele Moldovei* (tom I), dând notițe biografice asupra cronicarilor, Mihail Kogălniceanu numește ca străbun al său pe Vasile Kogălniceanu, căpitan al ținutului Iași înainte de 1741. Fiiul acestuia, Constantin Kogălniceanu stolnicul, eră strămoșul lui Mihail. Pe timpul ocupațiunii rusești, în 1769, el eră ispravnic al ținuturilor Botoșani, Hârlău și Dorohoi. „El eră“ — zice strănepotul — „un om învățat, știea turcește, grecește și puțin franțuzește, „limbă puțin întrebuintată în Moldova pe atunce. El au tradus „*Princesa de Elida* a lui Molière, cea întâiu carte tradusă românește din franțuzește, și au mai scris și istoria luării Țării-gradului. Ambele manuscripte se păstrează de familia noastră.“ Fratele mai mic al lui Constantin eră Enache Kogălniceanu, sub al cărui nume editorul *Letopisețelor* a publicat cronică moldovenească, atribuită greșit — cum a demonstrat colegul nostru C. Giurescu — lui Enache Kogălniceanu, care numai a copiat-o după un autor necunoscut, făcând unele adausuri.

(1) Alexandru Papadopol-Calimach, *Notiță istorică despre orașul Botoșani* (Analele Acad. Rom. VIII. II, pag. 145), citează „un uric dela Despot-Vodă din 1563“, care „dăruiește lui Vasile Cogălniceanu, diac de visterie, moșia Râpele“, uric și moșie „în proprietatea lui Mihail Cogălnicean.“ — Nu cunosc acest document (cu dată dubioasă), pe care Mihail Kogălniceanu însuș nu-l menționează nicăiri; actele cunoscute despre familia Kogălniceanu încep abia de pe la mijlocul secolului al XVII-lea.

Născut dintr'o familie boierească nu prea veche, cu preocupățiuni intelectuale dintr'a patra generație și care a ocupat funcțiuni înalte în Stat, istoricul și omul de Stat Kogălniceanu a venit pe lume cu o moștenire sufletească ce a determinat nu puțin aptitudinile lui politice și intelectuale, dezvoltate prin un talent viguros și prin o educație aleasă.

Având naș la botez pe Domnița Marghioala Calimah, soția logofătului Grigore Sturdza și mama lui Vodă Mihail Sturdza, tânărul Mihail a fost recomandat de nașa sa, care îl iubea mult, protecțiunii deosebite a fiului ei. Astfel Mihail Sturdza, devenind Domn al Moldovei, îl trimise în 1834, împreună cu fiii săi Dimitre și Grigore, la învățătură în Franția, la colegiul din Lunéville. Acolo ei fură încredințați îngrijirii abatelui Lhommé, care fusese, ca emigrat francez în Moldova, învățătorul lui Mihail Sturdza, făcând din acesta cel mai cult boier din timpul lui. Când Vodă Sturdza îi încredință educația și îngrijirea fiilor săi, Lhommé eră, „deși octogenar, încă în plină vigoare și profesor de retorică, de limba și literatura latină la colegiul din Lunéville“, cum zice Kogălniceanu în citatul discurs, comunicând aceste date din tinerețele sale.

Eră cea mai aleasă educație ce un Român putea să primească atunci, conducerea și îngrijirea ce tânărul Kogălniceanu avea în casa și sub privegherea activă a abatelui francez, cunoscător al țerii și societății românești. Și colegiul, „care“ -- după cum el spune -- „se bucură de o mare reputațiune prin capacitatea profesorilor și care a produs mai mulți bărbați însemnați ai Franciei“, avu partea sa bună la dezvoltarea inteligenței deșteptului și silitorului tânăr. „Eram cei întâi din clasele noastre“, zice Kogălniceanu.

Dar după un an, fiii lui Mihail Sturdza, împreună cu Kogălniceanu, fură siliți să părăsească Franția. Reprezentanții protectoratului rusesc în Principate nu vedeau cu ochi buni ca fiii Domnului și ai boierilor să-și facă educația în Franția, sub influența ideilor revoluționare. Deci la sfârșitul anului 1835, tinerii fură

trimeși la Berlin, unde trebuiau să fie crescuți potrivit cu „intențiunile“ guvernului rusesc, cum zice Vodă Sturdza însuș într'o scrisoare din 1838 către contele Nesselrode. (1)

„Berlinul de pe atunci“ — zice Kogălniceanu — „își dobândise „numele de Atena Germaniei; și prin patriotismul, inteligența și „marea mișcare națională ce domnea în toate clasele nobile și „burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atunci se prevedea rolul „cel mare ce 35 de ani în urmă Prusia avea să joace în istoria „omenirii, ajungând apoi la egemonia întregii Germanie, la reîn- „vierea imperiului lui Barbarossa.“

În Berlin, tinerii au fost așezați în casa pastorului Souchon, parohul coloniei franceze, formată de protestanți refugiați în urma revocării edictului de Nantes. Contactul cu membrii coloniei, la a căror agape tânărul Kogălniceanu luă parte, a avut o influență deosebită asupra lui. „Inima mea s'a înfierbântat“ — zice el — „în fața acestor bărbați de bine care trimiteau o neștearsă adu- „cere aminte vechii lor patrie, dar totdeodată aveau conștiința „de ce datorau patriei noue.“

După un an, tinerii au fost strămutați în casa și sub privegherea unui pastor german, Jonas, editorul operelor teologului Schleiermacher, al cărui discipol fusese. În casa lui, tânărul Kogălniceanu avu prilejul să cunoască o parte din societatea cea mai aleasă a Berlinului, care se adună la distinsul pastor, discutând ideile naționale și reformele sociale ce preocupau atunci cercurile intelectuale ale Germaniei. „Steagul lor“ — zice el — „eră înainte de toate unirea patriei germane.“

În acest mediu al societății franceze și germane, tânărul Kogălniceanu, intrat cu vioiciunea și vigoarea tinereței și talentului său, s'a format până la începutul studiilor sale universitare. „Acestei societăți“ — zice el — „datoresc dezvoltarea micii mele inteligențe și amorul pentru tot ce este frumos și mare în viața omului.“

(1) *Documente privitoare la istoria Românilor*. Supl. I, vol. IV, 176: mes fils élevés à Berlin d'après les intentions du Ministère Impérial...

La universitatea din Berlin, Kogălniceanu avea învățători, între alții, pe Gans, profesor de dreptul natural, pe Leopold von Ranke, marele istoric, pe Savigny, celebrul profesor de dreptul roman, „unul din fiii cei mai distinși ai coloniei franceze din Berlin“. Aceștia au influențat, fiecare în felul său, dezvoltarea talentului ce s'a manifestat apoi atât de puternic la istoricul, oratorul și omul politic.

„Gans“ — zice Kogălniceanu — „eră de o elocuență atât de mare, de un liberalism de idei atât de larg, încât din toate părțile Germaniei și chiar din alte țeri alergau cu miile studenții, ca să-i asculte vorbirea și elocuența sa dulce ca o melodie; astfel încât au trebuit a se abate pereții la două săli, pentru a lărgi sala unde el predică știința tinerei generațiuni germane.“

În casa lui Savigny, cu care avu fericirea să fie în relațiuni, Kogălniceanu cunoscă, între alte celebrități ale Germaniei intelectuale de atunci, pe Alexander von Humboldt. Acesta îi arătă un deosebit interes pentru țerile române și pentru literatura românească, ceea ce l-a îndemnat să scrie un articol despre „limba și literatura românească“ (*Romänische oder wallachische Sprache und Literatur*), apărut în *Magazin für die Literatur des Auslandes* (1837). Tot din îndemnul lui Humboldt, care îi cerea informațiuni asupra Țiganilor noștri, el a publicat *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains*, o broșură de 46 pag., editată de librăria Behr, Berlin 1837.

În acelaș an a apărut, în aceiaș editură, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, cea dintâi scriere mai însemnată a lui Kogălniceanu, dedicată protectorului său Mihail Sturdza. Prefața poartă data: Berlin, 6/18 Septemvre 1837. Eră ziua aniversară a nașterii sale, când împlinea tocmai 20 de ani. După planul expus în Prefață, opera întreagă trebuia să cuprindă istoria Românilor până la 1834. Din aceasta n'a apărut decât tomul I, cuprinzând istoria veche până la întemeierea Principatelor și istoria Țerii-Românești până la pacea dela Iași din 1792. A doua ediție din 1854 s'a scos nemodificată.

Deși autorul folosește mult pe Engel și pe Fotino, a căror expunere a istoriei Principatelor ajunge aproape până la aceiaș epocă, felul cum el prezintă faptele și dezvoltarea istorică, dând luare aminte și vieții sociale și culturale, este în mai multe privințe superior operelor premergătorilor săi, și ca concepție și ca metodă.

„Au trecut trei ani — zice el în Prefață — de când am plecat din Moldova; de atunci am parcurs toată Germania și o parte a Franciei. Peste tot am aflat că nu se va avea nici cele mai puține noțiuni adevărate despre Valahia și Moldova; abia se cunoaște așezarea lor geografică; cât despre istoria lor, obiceiurile lor, instituțiunile lor, nenorocirile lor, acestea sunt ignorate chiar de oamenii cei mai învățați. Cele mai mici țeri ale Africii și Americii sunt mai bine cunoscute decât aceste două principate. În acest secol al luminilor, Moldovenii și Valahii sunt încă priviți ca un popor sălbatec, abrutizat, nedemn de libertate. Și de unde vine această părere generală, dar nedreaptă? E pentru că indigenii, reduși la tăcere prin un secol și jumătate de tiranie, nu au ridicat glasul spre a se apăra contra calumniei; e pentru că ei au plecat capul și au lăsat ca transfugii din Franca și din Germania să spună tot felul de minciuni, aceia care, după ce au fost primiți ca frați de cătră Moldo-Valahi, le-au plătit ospitalitatea prin insulte, cu atât mai mari cu cât erau destinate să conducă opiniunea Europei... Voind să arăt Europeanilor ce sunt Moldo-Valahii și ce au făcut în timpurile trecute, dau publicului această istorie a Valahiei și Moldovei, pe care am compus-o dintr'un mare număr de izvoare a căror listă se va vedea la sfârșitul acestei Prefete.“

O inimă de Român, îndurerată de necunoașterea și deprețierea țerii și națiunii sale în Occidentul civilizată, unde mai mult se știe despre negri și pieile-roșii, vorbește din aceste rânduri; o inimă caldă de tânăr însuflețit care, sub influența celor mai luminate personalități ale cercurilor intelectuale și politice din Berlin ce propagau renașterea Germaniei, și-a cultivat și inflăcărât patriotismul și sentimentul național.

„Mulțumită contactului meu cu atâția bărbați însemnați ai Germaniei“ — zice el în discursul mai sus citat — „și primit în cercurile politice din Berlin, am avut ocaziune și putința de a-mi îmbogați mintea cu ideile reformatice ce atunci inspirau înaltele

„inteligențe ale Germaniei. Da, universității din Berlin, a doua
 „mea mămă; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria
 „germană și pe care l-am găsit în toate păturile societății ger-
 „mane, fie nobile, fie burgheză, datoresc eu amorul pentru pa-
 „tria română și spiritul liberal care m'a însuflețit în toate actele
 „vieții mele... La focul patriotismului german s'a aprins făclia
 „patriotismului meu român.“

*

Intorcându-se în țară la 1838, Kogălniceanu s'a dedicat dela
 început aproape exclusiv literaturii și istoriei. Iată lista publica-
 țiunilor sale de această categorie, parte periodice (unele în co-
 laborare cu alții), parte în volume:

- Alăuta Românească* (1838). (1)
Dacia Literară, (1840; ediția II, 1859).
Foaie sătească a Principatului Moldovei (1840—1845).
Foaie pentru agricultură, industrie și negoț (Suplement la
Foaie sătească, 1840).
Două femei împotriva unui bărbat, comedie prelucrată (1840).
Orbul fericit, comedie (1840).
Arhiva Românească (1840—1841 și 1845; ediția II, 1860 și
 1862).
Iluzii pierdute (1841).
Poezii a lui Chrisoverghi, cu biografia poetului (1843).
Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională la
Academia Mihaileană (1843).
Almanah de învățătură și petrecere (1843—1844).
Propășirea, revistă transformată (după suprimarea numelui
 de cătră censură) în *Foaie științifică și literară* (1844).
Foaie de învățături folositoare (Suplement la *Foaie sătească*,
 1844).

(1) Reapărută (după câteva numere scoase neregulat în 1837 ca „Suplement a Albinei Românești“) la 1 Iulie 1838, după reîntoarcerea lui Kogălniceanu în țară, și continuată ca „Suplement literar a Albinei Românești“ (separat) până la 1 Septembrie 1838, când cele mai multe articole sunt semnate: . . . L . . . N (= Mihail Kogălnicean) sau *Klmu* (= Kogălnicean Mihail).

Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques (1845).

Letopisițile țării Moldovei, publicațiune monumentală și prima de acest fel la noi, începută în 1845 cu tomul II, după care a urmat tomul III (1846) și tomul I (1852); ediția a II-a sub titlul: *Cronicele României* (1872—1874).

Album istoric și literar (1854).

Stea Dunării (1855—1856 și 1858—1860).

În 1843, Kogălniceanu fu însărcinat să facă, la Academia Mihaileană, un curs de istoria națională, din care a publicat Cuvântul de deschidere, rostit în 24 Noemvre 1843, retipărit în *Letopisețele Moldovei* (tom I) și în *Cronicele României* (tom I), ca introducere. „Acest curs“ — zice el — „s’au ținut în semestrul de iarnă a anului 1843, în care am tratat istoria Românilor până la întemeierea principatelor. Deosebite împregiurări (în *Cronicele României*: „persecuțiuni politice“) m’au silit să-l întrerump.“

Acest *Cuvânt* rămâne o scriere clasică, un adevărat monument literar al istografiei noastre naționale, atât prin fond cât și prin formă. Pagini de așa căldură și frumusețe, păstrând în acelaș timp măsura obiectivității istorice, nu s’au mai scris românește decât de Nicolae Bălcescu, în *Istoria lui Mihai Viteazul*, cel de al doilea luceafăr al istoriografiei românești din acea epocă.

„După priveliștea lumii, — începe el — după minunile naturii, nimic nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte, de cât istoria. Istoria, Domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor și a experienței. Se poate dară, cu drept cuvânt, numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremii trecute. Karamzin, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față, și de povățuire vremii viitoare.“

După ce arată importanța studiului istoriei în general, el trece la importanța și interesul ce are istoria națională în deosebi. Iată câteva probe de felul cum el o apreție și cum caută să deștepte interesul auditorilor săi pentru faptele străbunilor și pentru figurile mari ale neamului.

„Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și D-voastră o înțelegeți ca și mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoșilor nostri, care prin moștenire sânt și a noastre. Inima mi se bate când rostesc numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, Domnilor mei! Și nu mă rușinez a vă zice că acești barbați pentru mine sânt mai mult de cât Alexandru cel Mare, de cât Anibal, de cât Cesar: acestia sânt eroii lumii, în loc că cei dintâi sânt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Răsboieni are mai mare interes de cât lupta de la Termopile, și izbânzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite de cât cele de la Maraton și Salamina, pentru că sânt câștigate de către Români... Suceava și Târgoviștea sânt pentru mine mai mult de cât Sparta și Atena. Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru Români are mai mult preț de cât Corintul; pentru că în Baia, avanul Riga a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitejilor, Craiul Crailor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldo-vană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre.“...

„Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes de cât a noastră pentru tot străinul;... dară în ce atinge de curajul individual, de îndrăsneala faptelor, de statornicia apărării, de marinimia și bărbăția Voevoților nostri, carii, deși pe un teatru strimt și cu mici mijloace, au săvârșit lucruri urieșe, în toate aceste, Domnilor mei, nu mă tem că istoria noastră ar fi mai jos de cât istoria ori și cărui popor vechiu sau nou. Lupta națională a Românilor, carii mai trei veacuri au apărât cu sabia creștinătatea împotriva tuturor puterilor Islamismului; domnia lui Alexandru cel Bun și a lui Mircea cel Bătrân, a căror nume resunau de la marea Baltică până la porțile Bizanției; strălucitele fapte a unui Ștefan cel Mare; blânda figură a lui Neagoe Voevod, carele, ca Ludovic XII a Franției, lăsă sfătuiri fiului seu cum să domnească; abdicarea lui Petru Șchiopu, care preferă să se scoboare de pe tronul Moldaviei, de cât să plătească bir Turcilor; chipul măreț, și întocmai ca a lui Ahil, a lui Mihai Viteazul, singurul voevod ce ajunsese a unii părțile Daciei vechi și a se putea intitula: Mihail, cu mila lui Dumnezeu, Domn Valahiei, Moldaviei și Transilvaniei; inima de erou și geniul bărbătesc a doamnelor Elena și Florica; patriotismul preotului Farcaș și înalta înțelepciune a lui Miron Costin, carele cu aceeași mână purtă sabia spre apărarea patriei, și condeii spre scrierea analelor naționale; rivalitatea numai spre bine a Domnilor Matei și Vasilie; marile planuri, sprijinite de mari talenturi, a lui Șerban Cantacuzino, pentru care tronul Valahiei se părea prea mic și râvniă tronul Bizanției; apărarea a nouăsprezece plă-

ieși în cetatea Neamțului împotriva armiei întregi a lui Sobieski, mântuitorul Vienei, — toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merită mărirea chiar și a străinilor, când istoria noastră ar fi mai bine cunoscută.“...

„In mine veți găsi un Român, însă nici odată până acolo ca să contribuez la sporirea Romano-maniei, adică mania de a ne numi Romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia... Această manie s'au întins până acolo, în cât unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrânilor Romani, de la Romulus și până la Romulus-Augustus.“...

„Să ne ferim, Domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră risul străinilor. În poziția noastră de față, cea atâtai datorie, cea atâtai însușire trebuie să ne fie modestia; almintrelea am putea merită aceea ce zice D. Eliad, că numai națiile bancrute vorbesc de strămoșii lor, bunăoară ca și eughenistii scăpătați. Să ne scoborim din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ține; și din potrivă, dacă isgö-nind demoralisația și neunirea obștească care ne dărmă spre peire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndreptă pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase și nu superficială cum o avem, atunce vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han. Așa dară, Domnilor mei, eu nu vă voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din Romani: istoria demult au vedit aceste adevăruri; dară, încă odată vă mai spun, sânt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele Romanilor, ca și când ar fi ale noastre; ei voi face ceva mai folositor, mă voi sili a vă îndemna, că dacă vroiți să fiți cunoscuți de adevărați fii a Romanilor, apoi să faceți și D-voastră ceva care să se poată sămălui cu isprăvile poporului de lume domnitor.“...

„Până acum, toți acei ce s'au îndeletnicit cu istoria națională n'au avut în privire de cât biografia Domnilor, ne pomenind nimic de popor, isvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor, și fără care stăpânitorii n'ar fi nimic. Mă voi sili să mă feresc de această greșală de căpitanie; ei, pe lângă istoria politică a țerilor, atât cât voi fi ajutat de documenturile și tradițiile vechi, voi căută a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor, culturii, negoțului și literaturii vechilor Români. Departe de a mă pune ca ocăritorul vremii trecute, imi voi face o deosebită datorie să vă înfățozez cea veche întocmire guvernamentală, cea adunare de pravile fundamentale, cunoscute sub numele de *obiceiul pământului*, sub care patria noastră s'au păstrat mai multe veacuri tare și puternică. Prin aceasta, veți cu-

noaște, Domnilor, că acel trecut nu eră așa de reu, așa de varvar, precum se plac unii și alții a vi-l înfățișa" ... (1)

Cuvinte ca acestea nu s'au mai auzit sau cetit până atunci în țerile noastre.

Activitatea lui Kogălniceanu ca istoric eră, pentru timpul lui, cu mijloacele de atunci și în împrejurările în care a lucrat, alătura de opera contemporanului său Nicolae Bălcescu în Țara-Românească, de cel mai mare merit pentru istoriografia noastră mai nouă. Documentele și studiile istorice publicate în *Arhiva Românească*, cronicile moldovenești editate în *Letopisețele Moldovei*, cele dintâi publicațiuni de izvoare istorice la noi, pe lângă *Magazinul istoric pentru Dacia*, publicat dincoace de Milcov de Bălcescu și Laurianu, au format prima temelie serioasă pentru studiul istoriei naționale. Fără de aceste publicațiuni fundamentale, urmate de colecțiunile și edițiunile de izvoare istorice ale lui Papiu Ilarianu, Eudoxiu Hurmuzaki, Episcopul Melchisedec, Bogdan Hășdeu, fără a numi pe cei mai noi, — unde ar fi azi istoriografia noastră?

Cu această activitate literară și științifică, Mihail Kogălniceanu a intrat, în 1868, în „Societatea academică română“, din care s'a desvoltat Academia noastră. Dacă el n'a fost chemat chiar dela început în sinul doctei Societăți, eră fiindcă „Societatea literară română“, înființată în 1866 de Locotenența Domnească și constituită în 1867 ca „Societate academică română“, eră formată mai ales din filologi, cu îndatorirea de a regulă ortografia și de a face dicționarul și gramatica limbii românești. Pentru această lucrare nu aveă chemare Kogălniceanu, care în filologie nu și-a manifestat talentul și aptitudinile, decât doar prin scrierile sale juvenile despre limba și literatura românească și despre Țigani (cu o încercare de gramatică și vocabular al limbii țigănești).

(1) Transcrierea textului cirilic (după *Letopisețele Moldovei*) păstrează particularitățile ortografice ale originalului, înlocuindu-se numai x = ж cu á și кс cu x. Pentru forme duble, se ia ca regulă forma cea mai obișnuită sau cea conformă cu scrierea de azi. Accentele și alte semne ortografice sunt după regulile urmate în publicațiunile Academiei.

De alminterea, ca fost colaborator și partizan devotat al Principelui Cuza, el eră cam deochiat, ca și Vasile Alecsandri, pentru oamenii dela cârma țerii din 1866.

Apucăturile filologilor din Societatea academică, cu ortografia și limba lor imposibilă, l-au făcut chiar să se țină laoparte, ca și T. Maiorescu și V. Alecsandri, până la constituirea Academiei Române în 1879, când au reintrat cu toții spre a luă parte la lucrările mai serioase ale nou-organizatei instituțiuni naționale. In anii 1887—1890, Kogălniceanu a ilustrat-o și ca prezident. La serbarea jubileului ei de 25 de ani în 1891, în ședința solemnă prezidată de Regele Carol, el a ținut memorabilul său discurs despre *Desrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țeranilor* (ultima sa scriere), cele trei mari acte la care a lucrat, „*et quorum — cum zice el — pars parva fui.*“

Cu aceasta am ajuns la activitatea lui Kogălniceanu ca om de Stat.

II

Pentru aprețierea lui Mihail Kogălniceanu ca om de Stat, trebuie să mai revenim la epoca studiilor sale la Berlin.

In casa pastorului Jonas, căruia eră încredințat spre îngrijire și supraveghere, împreună cu fiii lui Mihail Sturdza, el avu ocazia să cunoască mai multe din notabilitățile intelectuale și politice ale Berlinului care se întâlneau la pastorul, discutând chestiunile mari dela ordinea zilei. In legătură cu aceste discuțiuni, la care uneori asistă și tânărul Kogălniceanu, Jonas îl făcu cunoscut cu marile legiuiri și reforme prin care Prusia a fost regenerată după decăderea și umilirea suferită în războaiele cu Napoleon. Intre acestea eră și edictul din 14 Septemvre 1811, prin care țeranii au fost liberați de serviciile către stăpânii de moșii și prefăcuți în proprietari liberi ai ogoarelor lor, cu despăgubirea stăpânilor prin bani sau prin rentă. Prin pastorul Jonas, el cunoscu și memoriul marelui ministru prusian von Hardenberg din 1812, privitor la reorganizarea Prusiei.

Principiul dela care plecà Hardenberg, în celebrul său memoriu, erà necesitatea de a da Statului o nouă viață, prin înlăturarea a tot ce erà slab în el, și prin deșteptarea de puteri nouă.

„Fără petere“ — ziceà Hardenberg — „au fost toate acele pie-deci care s'au opus torentului revoluțiunii, pentrucă slăbiciunea, „interesul egoist și ideile neîntemeiate le-au condus fără nicio „chibzueală. Părerea că chipul cel mai bun de a combate revoluția „ar fi de a se ține de cele vechi și de a prigonì cu toată asprimea „principiile și ideile izvorite din ea, n'a avut alt rezultat decât „că a desvoltat revoluțiunea și i-a dat o întindere din ce în ce mai „mare. O revoluțiune în sens bun, o revoluțiune care ar aveà de „scop marea civilizare a omenirii, făcută prin înțelepciunea gover- „nului și nu prin impulsioni violente, cu atât mai mult ar trebui „să fie privită ca țintă și ca principii povățuitoare. Principii „democratice într'un guvern monarhic se par a fi pentru Prusia „formele cele mai potrivite.“

Plecând dela acest principiu, Hardenberg recomandà cea mai largă libertate și egalitate de drepturi între membrii Statului, cu înlăturarea tuturor privilegiilor de clasă. Ca măsură imediată și urgentă, el cereà desființarea servitudinii, prin o lege scurtă, bună și grabnică, pentru împrumietărirea țeranilor, prin concesiunea pământurilor țerânești ca liberă proprietate a țeranilor, cu despăgubirea stăpânilor de moșii.

„Clasa cea mai numeroasă, cea mai importantă“, — ziceà el — „acea care până acum s'a neglijat și s'a împilat mai mult, ar „trebui cu preferință să fie un obiect al neadormitei îngrijiri „a cârmuirii.“

Influența acestor idei se reflectează în activitatea politică a lui Kogălniceanu, începând cu mișcarea revoluționară din 1848, în care el a știut să păstreze — în deosebire de revoluționarii de dincoace de Milcov — dreapta măsură, și culminând în acțiunea lui pentru împrumietărirea țeranilor clăcași, cel mai mare act politic al lui.

Ca student în Germania, Kogălniceanu avu prilejul să vadă și rezultatele obținute prin aplicarea legii pentru emanciparea țăranilor, introdusă cu un pătrar de secol mai înainte. Petrecând odată vacanțele de vară în castelul Schwerinsburg, pe moșia contelui Schwerin, conducătorul de apoi al liberarilor moderați în camera Prusiei, el putu să constate, chiar la fața locului, progresele realizate sub regimul de emancipare. Cele două sate: Alt-Schwerin, satul vechiu al foștilor clăcași, și Neu-Schwerin, satul nou, înființat după emancipare, îi dedeau cele mai sigure elemente de comparare.

Impresiunile primite astfel în timpul studiilor sale în Germania au influențat cugetarea și idealurile cu care tânărul Kogălniceanu s'a întors în patrie. Aci, el nu putu să se manifeste în politică mai curând decât în mișcarea revoluționară din 1848. Până atunci, sub regimul protectoratului rusesc, aplicat cu toată severitatea de Mihail Sturdza, el n'a putut să lucreze pentru propagarea ideilor progresiste și reformiste cu care s'a întors în țară, decât prin publicațiunile periodice ce scotea la lumină, publicațiuni mereu suprimate de cenzură. Și aceasta o făcea, chiar fiind secretar particular și adiutant al lui Sturdza, care îi încredința această funcție curând după întoarcerea lui în țară, sperând să găsească în instruitul tânăr, căruia îi acordase o părintească protecție, un instrument util și devotat al guvernului său. Dar contrastul între aspirațiunile progresiste și naționale ale lui Kogălniceanu și între reacționarismul protectorului și binefăcătorului său, devotat Rusiei, eră prea mare, și ruptura, inevitabilă. În 1844, inimosul publicist fu închis în mănăstirea Râșca, ca să-și potolească între călugări focul năzuințelor sale de „propășire.”

Scăpând din închisoare, Kogălniceanu plecă în 1845 la Paris, unde rămase până în preajma revoluției. Acolo, el legă prietenie cu C. A. Rosetti, Nicolae Bălcescu și Ion Ghica. Revoluționari crescuți în ideile franceze, acești tineri doritori de reforme grăbite și întinse au exercitat mai mult sau mai puțin influența lor asupra ideilor aduse din Germania ale lui Kogălniceanu. Totuș această influență n'a putut să-i modifice fondul format la școală germană,

aşa că liberalismul lui moderat, progresist-evoluţionist, a rămas totdeauna deosebit de politica liberalilor de dincoace de Milcov, inspirată la început de radicalismul revoluţionar al lui Rosetti. Aceasta s'a învederat şi în mişcarea revoluţionară din 1848.

*

Revoluţia din 1848 a deschis lui Kogălniceanu calea în politică, câmpul cel mai însemnat al activităţii sale, ca cel mai de frunte reprezentant politic al renaşterii noastre naţionale.

Mişcarea revoluţionară în Principate a început în Moldova, prin o întrunire publică, ținută la 27 Martie în Iaşi, sub prezenţa lui Grigore Cuza. Intre oratorii care au luat parte la discuţiunile urmate, eră şi Mihail Kogălniceanu, împreună cu Alexandru Cuza şi Lascăr Catargi. După năbuşirea revoluţiei, capii ei fiind nevoiţi să părăsească ţara, unii s'au adunat la Cernăuţi, alţii la Braşov. La Cernăuţi, Kogălniceanu a redactat, în August, *Dorinţile partidei naţionale în Moldova*, tipărite acolo. Eră, cum zicea el mai târziu, „evanghelia politică a tuturor Românilor din Moldova.“

Unele din punctele acestor dorinţe erau cuprinse în proclamaţia dela Islaz, din 9 Iunie, a revoluţionarilor din Ţara-Românească, care a fost comunicată celor din Cernăuţi de cei din Braşov. Kogălniceanu, adoptând unele puncte, cu oarecari modificări, a mai adaus altele, cu observaţiuni explicative şi cu temeuri istorice.

Iată câteva probe.

Puncte comune:

In redacţia lui Kogălniceanu: (1)

1. Neatârnrarea administrativă şi legislativă în toate cele din lăuntru, fără amestec a ori ce puteri străine.

In proclamaţia dela Islaz:

1. Independinţa administrativă şi legislativă pe temeul tractatelor lui Mircea şi Vlad şi neamestec al nici unei puteri din afară în cele din întru.

(1) După textul cirilic din 1848, transcris după norma arătată mai sus (pag. 13 n. 1).

10462.

2. Egalitatea drepturilor *civile* și politice.

3. Adunarea obștească compusă de reprezentanții tuturor stărilor societății.

4. Domnul ales din toate stările societății, după vechiul obicei.

5. Lista civilă proporționată cu veniturile și mijloacele țerii.

La acest punct, Kogălniceanu face următoarea observație:

„Astăzi Măria Sa Mihail Sturza V. V. primește dela țară 1,600.000 lei, când venitul țerii se sue deabiă la 10,000.000 lei; prin urmare trage în folosul seu a șesea parte din veniturile publice, și așa 250.000 de Moldoveni trăesc și muncesc pentru a țineă pre un singur om. Pe lângă această însemnată sumă, Domnul a știut a-și mai trage și venitul exportăției grânelor, care se suie la suma de 600,000 lei; încât această listă civilă, făcând proporția micilor venituri a țerii, este cu mult mai mare de cât lista civilă a celor mai mari suverani a Europei.“

Sunt cuvinte ce caracterizează pe patriotul care, față cu interesele superioare ale țerii, nu țineă seamă nici de binefacerile primite în tinerețe dela protectorul care i-a fost ca un al doilea părinte.

7. Libertatea tiparului.

8. Resplătirile naționale date de cătră nație prin Adunarea Obștească, ear nu prin Domn.

14. Instrucție egală și *gratuită* pentru toți Românii.

17. Desființarea pedepsii de moarte și a bătăilor trupești.

26. Drepturi politice pentru ori ce compatrioți de ori ce credință *creștină*.

27. Emanicipația *graduală* a Israelitilor Moldoveni.

2. Egalitatea drepturilor politice.

4. Adunanță generală compusă de reprezentanți ai tuturor stărilor societății.

5. Domnul *responsabil* ales pe câte *cinci ani* și căutat în toate stările societății.

6. Impuținarea listei civile — ardica de ori-ce mijloc de corupere.

8. Libertatea *absolută* a tiparului

9. Ori-ce recompensă să vie dela Patrie, prin reprezentanții săi, iar nu de la Domn.

16. Instrucție egală și întreagă pentru tot Românul de amândouă sexele.

18. Desființarea pedepsei degraătoare cu bătaia.

19. Desființarea pedepsei cu moartea.

21. Emanicipația Israelitilor și drepturi politice pentru ori-ce compatrioți de altă credință.

La acest punct, Kogălniceanu face observația :

„Marele număr de Israeliti străini veniți în Moldova, ignoranța adâncă în care această stare se află, cere ca guvernul să se ocupe neadormit cu această chestie importantă pentru țară; trebuie ca prin măsuri umane și progresive să se opereze cât mai în grabă fuzia Israelitilor și prefacerea lor într-o stare de cetățeni folositori a statului.“

Astfel, concepția lui se deosebea de cea a revoluționarilor dela Islaz, care declarau pe evrei, în cea mai mare parte străini de curând veniți în țară, dindată ca „compatrioți“ cu „drepturi politice“, ceea ce Kogălniceanu, după vechiul obicei al țerii, admitea deocamdată numai pentru creștini, recomandând pentru evrei o încetățenire „graduală“.

28. Înturnarea cătră stat a averilor mănăstirilor închinat la locuri străine.

12. Emanicipația mănăstirilor închinat.

Cu privire la acest punct, Kogălniceanu zice :

„Toate averile dăruite de cătră evlavioșii nostri Domni locurilor de jos sânt condiționate. Ținerea de sobor, de școli, de spitaluri, de case de nebuni, de mese pentru săraci, aceste sânt principalele condiții, din care însă nici una nu s'au ținut de cătră părinții greci... Intrebuițarea însemnatelor venituri a acestor mănăstiri este un scandal public. Ele dar trebuie trase numai de cât spre folosul statului, ca prin ele să se poată ușura sarcinile publice. Ear locurilor de jos, spre pomenirea dăruitorilor, se va trimete pe tot anul făclii, tămâie, unt de lemn, și însuși bani ; căci ar fi un pacat național de a lăsa așa averi publice în mâinile unor călugări străini, pururea rebeli la legile țerii ce-i îngrășă de atâtea veacuri, și carii dela 1832 și până astăzi se împotrivesc încă de a respunde statului mica dare hotărîtă prin art. 79, IV a reglementului.“

34. I. A se oboari ori ce ranguri și privileghiuri personale și de naștere.

17. Desfințarea rangurilor titulare ce nu au funcții.

Acest punct, Kogălniceanu îl însoțește de următoarea lămurire:

„În țerile Românești nimic n'au fost moștenitor, afară de cât proprietatea și numele familiei. Ca în toate staturile Orientului, *nobleța* este necunoscută; căci *boieria* nu însemnează de cât funcția publică, la care flește care Român poate ajunge după chiar legile de astăzi. Boieria deabia

în timpurile noue au luat mersul unei *noblețe*, nepotrivită și contrară cu toate instituțiile țerii. Boieria însă chiar astăzi nu se poate câștiga de cât prin slujbă către stat, și nu dă alt drit de cât acel a elecției și a eligibilității, precum și a scutirii de bir, care asemenea este numai un privilegiu personal. Boieria este dar personală, pentru că feciorul de boier ce nu are rang nu se poate alege deputat, și fiii sei sânt birnici. Dritul de elecție și de eligibilitate păstrându-se și încă și întinzându-se, ear scutirea de bir ne mai putându-se păstră pentru nimene, la ce ar mai trebui rangurile de *logofăt mare, vornic mare, spatar, șatarar*, niște titluri seci, care de mult nu mai reprezintă funcțiile la care eră lipite?... Rangurile dar, ca niște jucării date numai deșertăciunii, trebuiesc desființate; căci a păstră o nobleță, o aristocrație, acolo unde există, se înțelege; dar a o creă la anul 1848, acolo unde n'au fost nici odată, ar fi o prea mare nebulie, și de care Românii vor ști a rămânea străini.“

Așa vorbea fiul de boier, în a cărui familie rangurile boierești aveau o vechime istorică de două secole, bine înțeles, în sensul arătat de dânsul.

34. II. A face parte la îndatori-rile, sarcinile și dările statului, prin urmare a se supune la o contribuție generală fiește care în proporția facultăților și a averii sale.

34. IV. A se desființa robia de pe pământul românesc, cu despăgubirea numai acelora ce ar cere-o.

34. V. A se oborî boierescul și a se face proprietari pre toți gospodarii săteni, dându-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni a pământului. Această despăgubire și modul ei se vor hotări de către cea întâi Obștească Adunare, aleasă după noul chip arătat la art. 3 a reformelor de mai sus.

3. Contribuție generală.

14. Desrobirea țiganilor prin despăgubire.

13. Emanicipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire.

La acest punct, Kogălniceanu adauge un comentariu mai lung, din care unele considerațiuni sunt în câtva — *mutatis mutandis* — încă de actualitate.

„Puterea și fericirea unui stat — zice el — se află în puterea și fericirea mulțimii, adică a nației. O nație însă care numără numai trei mii de oameni înzestrați cu drituri și averi, singurii adevărați cetățeni, nu merită acest nume. Moldova însă n'are mai mulți cetățeni; căci toți ceilalți carii peste acești trei mii de privilegiați și până la un milion și jumătate formează populația țerii, sânt numai niște lăcuiitori desbrăcați de toate driturile, de toată bunăstarea materială și intelectuală, și supuși numai dărilor și greutăților țerii. Lăcuiitorii săteni sânt mai ales în cea mai ticăloasă stare, nefiind decât niște instrumente de muncă în mâinile guvernului, a proprietarilor și a posesorilor de moșii, în practică lipiți încă pământului, pre care sute de ani îl lucrează în folosul altora, și prin urmare întorși la vechea vecinătate... Omenirea, dreptatea, interesul țerii și chiar interesul proprietarilor de moșii cer dar neapărat îmbunătățirea radicală a acestei stări, prin desființarea boierescului și prefacerea țăranilor în mici proprietari, dându-li-se pământurile pre care le-au înrodit cu sudorile lor... Proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație, și dacă vroim serios să ne civilisăm țeara, trebuie să avem mulți proprietari. Numai o țeară ce are mulți proprietari este tare; căci numai acolo unde este răspândită iubirea pământului, este răspândită și iubirea patriei. Astăzi însă, pentru ce țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde el n'are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcine?... Astăzi, mai toată Europa au oborit munca silită, numită robotă, clacă, boieresc, sau cu ori ce altă numire... Pacinica hotărîre a chestiei apropiatăiei țăranilor... astăzi atârnă încă de la noi; să luăm dar sama ca în curând să nu se hotărască fără de noi, și cu vărsare de păraie de sânge.“

Din proclamația dela Islaz, Kogălniceanu refuză să adopte punctul 10: „Dreptul fiecărui județ de a-și alege dregătorii săi, drept care purcede din dreptul poporului întreg de a-și alege Domnul“. El înțelegea prea bine realitatea și adevăratul interes al țerii, pentru a-și însuși asemenea concepție.

Pe lângă punctele primite din proclamația dela Islaz, mai mult sau mai puțin modificate și însoțite de comentarii ca cele citate, dorințele redactate de Kogălniceanu cuprind mai multe puncte adăuse și comentate. Prin acestea, *Dorințele partidei naționale în Moldova* și acțiunea acesteia se înfățișează cu mult superioare mișcării revoluționarilor din Țara-Românească și neasemănat mai serioase.

Din punctele adause sunt de relevat mai ales cele următoare:

- 9. Representanții țerii, în tot timpul mandatului lor, să nu primească funcții, cinstiri sau respălțiri de la guvern.
- 13. Închizeșluirea libertății individuale și a domițiliului.
- 16. Întemeierea juriului pentru pricini politice, criminale și de țipar.
- 18. Întemeierea unui ordin de advocați, spre libera apărare atât în cele civile cât și în cele criminale.
- 20. Reforma tribunalelor și inamovibilitatea judecătorilor.
- 21. Neamestecarea Domnitorului în ramul judecătoresc, și aducerea în împlinire a sentinților fără întărirea sa.
- 23. Libertatea culturilor.
- 24. Rădicarea morală și socială a clerului ortodox.
- 25. Organizarea clerului catolic pentru Românii de această religie.
- 29. Dritul fiește cărui ținut, oraș și comună de a-și controla administrațiile prin sfaturile ținutale, municipale și comunale.
- 31. Reforma codicilor civilă, comerțială și criminală și a procedurii lor.

„Pe lângă toate aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, — încheie *Dorințele* redactate de Kogălniceanu — apoi partida națională mai propune una, ca cununa tuturor, ca cheia bolții, fără care s'ar prăbuși tot edificiul național: aceasta este *Unirea Moldovei cu Țeara-Românească*, pe temeiul punturilor de mai sus, și care se vor putea modifica de cătră Adunarea Obștească Constituantă a âmbelor țeri unite; o *unire* dorită de veacuri de toți Românii cei mai însemnați a amânduror principatelor; o *unire* pre care, după spiritul timpurilor, cu armele în mână au vroit să o săvârșească Stefan cel Mare și Mihai Viteazul, carele și ajunsese a se intitulă: *Cumila lui Dumnezeu Domn Țerii Românești, a Moldovei și a Ardealului*. Prejudețele veacului și intrigile străinilor până acum au stavilat această unire. Astăzi însă împrejurările ne sânt mai favorabile ca să putem realisa aceea ce strămoșilor nostri le-au fost cu putință numai a dori.“ ...

Făcând apoi o conciză privire istorică asupra dezvoltării Principatelor ca State naționale și autonome sub suzeranitatea turcească, Kogălniceanu arată neconținutele piedici ce s'au pus năzuințelor de unire în timpul protectoratului rusesc, și influența vătămătoare a acestuia pentru dezvoltarea Principatelor, stânjenite mereu în aspirațiunile lor naționale și progresiste de cătră Rusia protectoare.

„Și când Moldovenii — zice el — au început a cercetă isvorul reului, și suindu-se de la efect la cauză, cu durere s'au încredințat că toată pricina nenorocirii țerii și a lor este protecția Rusiei, falsată în principiul și în aplicația sa, atunce spre cumplită pedeapsă pentru o asemenea întristătoare descoperire, făcută de o nație batjocorită în toate driturile, în toate legile, în toate simpatiile sale, Conte de Nesselrode au împărtășit Europei depeșa sa din 19 Iulie trecut, care, deosebindu-se de toate manifesturile, proclamațiile și făgăduințele făcute Românilor de Rosia într'un period de mai mult de una sută ani, adună asupra capului nostru ocară, învinovățirile cele mai ridicole, un nomol de aserții și de pretenții, unele mai nedrepte de cât altele, și ne contestă chiar aceea ce Rosia nu ne-au dat și, prin urmare, cu drept nu ne poate lua, adecă existența noastră politică, driturile ce le păstrăm de la capitulațiile strămoșilor noștri către Poarta Otomană, — drituri toate înființate când Rosia încă nu cunoștea măcar hotarele noastre, da încă *să ne protege*, — și în sfârșit chiar naționalitatea noastră, chiar numele nostru de Români!“

Eră circulara ministrului afacerilor străine al Rusiei, contele Nesselrode, către misiunile diplomatice, în care, între altele, se zicea:

„Boierii moldoveni refugiați în Bucovina... pregăteau o răscoală, al cărei rezultat trebuia să fie, ca și în Valahia, asasinarea sau expulsiunea gospodarului, răsturnarea ordinii stabilite și unirea celor două Principate într'un singur Stat, fără oarecare legături cu Rusia și cu Poarta Otomană... Proiectul lor (al revoluționarilor din Valahia) este de alminterea învederat. El reiese din programul lor, și proclamațiunile lor nu-l tănuiesc. Acest proiect este de a restaura, pe o bază istorică ce n'a existat niciodată, vechea lor naționalitate, adecă de a încetă să fie provincii și de a constitui, sub numele de regat daco-roman, un nou Stat deosebit și independent, la formarea căruia ei ademenesc pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia.“

Contra denunțărilor din această circulară, prin care cabinetul rusesc căută să înfățișeze, sub formă falsă sau denaturată, mișcarea revoluționară și aspirațiunile naționale din Principate, — arătate ca fiind susținute „în numele unei pretinse naționalități a cărei origină se pierde în întunerecul timpurilor“, cum se zicea în circulară, — Kogălniceanu protestează cu toată tăria patriotismului său și a conștiinței sale naționale.

„Ne părește înaintea Europei — zice el — că vroim a constitui supt numele de regatul Daco-Roman un nou stat despărțit și neatârnat, la formația căruia chemăm pre frații noștri din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia, ca și când Moldova și Țeara-Românească, ce nu și pot apăra chiar puținele dreptăți ce le-au ramas încă necălcate, ar fi în stare și ar putea să facă nebunia de a se pune deodată în resboiu cu Austria, cu Ungaria și cu Rosia, și toate aceste spre a reconstitui vechia Dacie!... Și după toate aceste imputări, unele mai de ris de cât altele, apoi depeșa ne contestă și chiar driturile care le avem de la strămoșii noștri, ne contestă naționalitatea care o avem de la Dumnezeu, o naționalitate de opt milioane de Români, pre care o avem de 18 veacuri, și care au resistat tuturor viforelor ce au trecut peste țerile noastre într'această lungime de timp. Noi n'avem drit să ne numim Români, și nici nu trebuie să cerem ca să ni se respecteze naționalitatea, acei care în veacul de mijloc, supt guvernele și Domnii noștri, am fost valul creștinătății în-contra islamismului, noi a cărora pământ este un pământ de moașteni, pentru că fiește care palmac din el este adăpat cu sângele mucenicilor morți pentru lege și patrie, noi carii am fost avan-gvardia creștinătății și cu sângele nostru am contribuat la păstrarea civilizației europene. Astăzi, în epoha învierii celor mai slabe naționalități, noi n'avem drit să proclamăm naționalitatea noastră de Români, cu care ne-au cunoscut veacurile trecute.“ ...

În acest fel făcând apologia drepturilor și revendicărilor naționale, el combate punct cu punct circulara rusească despre aspirațiunile manifestate în mișcarea revoluționară din 1848 în Principate, mișcare ce eră îndreptată mai ales împotriva urgisitului protectorat rusec.

„În tot cazul, bun sau reu, — încheie el — să nu ne desnădăjduim însă; să avem credință în viitorul nostru! O nație asupra căreia au trecut Huni, Goți, Avari, Vandali și alte atâte seminții străine; o nație care opt-sprezece veacuri, cu toate atacurile timpului, cu toate năvălirile barbarilor, au resistat și s'au ținut până astăzi; o nație de șapte (mai sus: „opt“) milioane de Români, nu este cu puțință ca să fie osindită de cătră prevedință să peară tocma astăzi, în secolul naționalităților. Numai să avem vrednicie, statornicie și unire. Să nu ne descurajăm mai ales de relele timpuri, de nourii trecători ce se pot ivi pe orizontul țerilor noastre. Pentru popoare, ca și pentru individue, suferințele nu sânt tot deauna pierdute; adese ele sânt menite de a le întări energia, de a le spori râvna, de a le forma caracterul. Prin urmare, prin bărbăția noastră în nenorocire, să

ne arătăm vrednici de fericirea și libertatea ce Tatăl cel de sus, de la întemeierea lumii, au pregătit tuturor popoarelor, și care curând sau târziu trebuie să vie și Românilor!" ...

Cu așa cuvinte înălțătoare, cuvinte al căror răsunset și azi mișcă adânc ori-ce inimă românească, marele patriot și om de Stat care a fost Mihail Kogălniceanu îmbărbătă pe contemporanii săi dela 1848, în lupta sfântă pentru revendicările naționale a patrioților renașterii noastre.

După înăbușirea revoluției, Kogălniceanu s'a reîntors la studiile și publicațiunile sale. În politică, el nu s'a putut manifesta, până la convocarea Divanurilor ad-hoc, decât ca publicist. Afară de articolele publicate, în acel timp, în *Stea Dunării*, el a căutat să orienteze și străinătatea asupra dorințelor și drepturilor Românilor din Principate, prin articole publicate în *La Presse* din Paris, în *L'Indépendance Belge* din Bruxela, și în *National-Zeitung* din Berlin.

În Divanurile ad-hoc, convocate, conform hotărîrii congresului dela Paris, spre a arăta dorințele Principatelor cu privire la noua lor organizare, și întrunite în Septembrie—Decembrie 1857, vornicul Mihail Kogălniceanu era alesul proprietarilor mari din ținutul Dorohoiului. În memorabila ședință dela 7 Octombrie a Adunării Moldovei, el a depus și motivat moțiunea cu cele cinci puncte, între care: „Unirea Principatelor într'un singur Stat sub numele de România“, și „Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr'o dinastie domnitoare de ale Europei, și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țerii“. Primită cu entuziasm de Adunare, cu 81 voturi contra 2, și adoptată în ziua de 9 Octombrie, cu unanimitate, și de Adunarea Țerii-Românești, care a formulat-o în patru puncte, această moțiune era primul și cel mai important act național pentru crearea României contemporane.

În Adunările electice, care au consfințit unirea prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Principatelor Unite, Kogălniceanu era reprezentantul Putnei, al ținutului care, până la Ștefan cel Mare, aparținuse Țerii-Românești și formă oarecum linia

de unire între țerile surori. Adunarea Moldovei punându-l pe lista celor 38 candidați la domnie, el a declinat această onoare, prin o petiție înaintată Adunării în ședința dela 3/15 Ianuarie, două zile înainte de alegerea lui Cuza, care nu eră între candidații listei.

„In memorabila zi din 7 Octomvře 1857“, — zicea el aci — „subscrisul... am avut onoarea de a face o propunere care cu entuziasm s'a adoptat de întreaga Adunare, afară de două glasuri, care apoi, două zile în urmă, s'a aclamat în unaminitate de Adunarea din țara suroră, și în sfârșit s'a sălutat de întreaga nație ca marea, vecinica și mântuitoarea dorință a neamului nostru: unirea Principatelor Române sub un Principe străin“ ... Apoi arătând argumentele ce sprijineau acea propunere, el încheiă: „Voind dar a rămânea consecuent cu mine însumi, și nevroid nici măcar indirect a deszice aceea ce odată am zis cu atâta solemnitate, vin dar a ruga pe onorabila Adunare ca să binevoiască a mă șterge din lista candidaților la domnie.“

După alegerea lui Cuza, Kogălniceanu, în numele Adunării, îi adresă clasicul cuvânt care rămâne o podoabă a retoricei românești.

„Alegându-Te pe Tine Domn în țara noastră“, — zicea el între altele — „am vroit să arătăm lumii aceea ce toată țara dorește: la legi nouă, om nou. O Doamne, mare și frumoasă Iți este misia. Constituția din 7 (19) August ne însemnează o epocă nouă, și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii! Fă ca legea să înlocuească arbitrarul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blând, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi. Nu uită că, dacă cincizeci de deputați Te-am ales Domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni! Fă dar ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate; împacă patimile și urile diatre noi, și reintrodù în mijlocul nostru strămoșească frăție.“...

Domnia lui Alexandru Ioan Cuza, în toate actele ei mai mari, poartă pecetea spiritului lui Mihail Kogălniceanu, colaboratorul lui cel mai de frunte.

În primul său minister, ca prezident al Consiliului de miniștri al Moldovei, dela 3 Maiu 1860 până la 17 Ianuarie 1861, Kogălniceanu a fost prea puțin timp la cârmă, pentru ca să poată pune în aplicare programul cu care a venit la guvern. În programul său, el apăsă mai ales asupra trei reforme de căpetenie: legea electorală, chestia țerănească și mănăstirile închinat. Alt punct principal al programului național eră desăvârșirea unirii, care nu eră încă realizată decât ca uniune personală cu două guverne și două Adunări. În vederea acestui scop, Cuza a făcut în 1860, pe când Kogălniceanu eră prezident al ministerului moldovenesc, călătoria sa la Constantinopole, prin care și-a asigurat favoarea sultanului și asentimentul pentru unirea proclamată apoi la 11 Decemvre 1861, după retragerea lui Kogălniceanu.

Graba cu care Kogălniceanu, ajuns la cârma Statului, caută să aducă la îndeplinire reformele ce erau visul lui din tinerețe și pe care le-a formulat în *Dorințele* dela 48, i-a atras vrăjmășia opoziției reacționare.

Pe lângă aceasta, a mai intervenit și un act de violență ce i-a cășunat căderea, după abiă opt luni de guvernare. Eră suspendarea și internarea în mănăstirea Slatina a mitropolitului Sofronie Miclescu, acuzat de trădare și conspirație cu Rușii contra Domnitorului, pentru care însă nu s'a produs dovada ce Kogălniceanu pretindea că o aveă în mână. Pe cât e constatat, vina mitropolitului nu eră decât opoziția fățișă ce făcea Domnitorului și guvernului, refuzând a se conformă dispozițiunilor și ordinelor privitoare la cler și mănăstiri, ca protivnic învierșunat al noiei ordine de lucruri. La întoarcerea din călătoria la Constantinopole, Cuza făcu mitropolitului, în prezența reprezentanților țerii și ai autoritaților ce erau de față, aspre muștrări.

„De un timp încoace“ — zicea el — „clerul înalt a părăsit „cu totul misiunea sa; în loc de a fi cel întâiu a da exemplul

„respectului cătră lege și autoritate, el s'a pus în stare de re-
 „voltă. Nu vom mai tolera o asemenea stare de lucruri, jignitoare
 „fericirii și progresului țerii.“ — Între altele, i-a obiectat că în
 doi ani dearându-l, la ziua onomastică a Domnitorului, a plecat
 din capitală spre a nu lua parte la serbarea ei. „Ca simplu indi-
 vid“, — zicea Cuza — „eu nu cer și nu am trebuință de rugă-
 „căciuni de comandă și făcute fără voie; însă ca șef a Statului,
 „cer și pretind ca mitropolitul Moldovei să se roage pentru Dom-
 „nul Românilor.“

Apoi adresându-se lui Kogălniceanu, zise: „De aceea, domnule
 „președinte al Consiliului și ministru de Culturi ad interim, ne
 „vedem siliți a vă arăta nemulțumirea noastră pentru molătatea
 „și indulgența în care ați răbdat starea de nesubordonare în
 „care s'au pus unii din membrii clerului înalt; chiar de mâne
 „veți lua măsurile cele mai energice pentru ca legea și autori-
 „tatea să fie respectate de toți fără deosebire.“

Urmarea a fost suspendarea mitropolitului spre a fi dat în ju-
 decată, și internarea lui în mănăstirea Slatina. Furtuna ce s'a ri-
 dicat apoi din rândurile opoziției împotriva acestei măsuri vio-
 lente a silit pe Kogălniceanu să se retragă.

În primul său minister, el a inaugurat, ca ministru al Cultelor,
 universitatea din Iași, la 26 Octomvre 1860.

După retragerea sa dela guvern, el a publicat: *Proiect de*
Constituțiunea Principatelor-Unite (1861), la care a conlucrat.

În al doilea minister, dela 12 Octomvre 1863 până la 26 Ia-
 nuarie 1865, Kogălniceanu, ca președinte al Consiliului și mi-
 nistru de Interne, a adus la îndeplinire marile reforme care sunt
 gloria domniei lui Cuza: secularizarea averilor mănăstirești
 (1863), prin care a cincia parte din pământul țerii ce fusese
 înstrăinată prin mănăstirile închinat fu redată țerii, devenind
 proprietatea Statului; împrumutarea sătenilor clăcași prin legea
 rurală din 1864, decretată în urma loviturii de Stat din 2 Maiu
 1864, care a dat țerii „Statutul“ și „Așezământul electoral“, vo-
 tate prin plebiscit, ca prima constituție și prima lege electorală

ce țara și-a dat ea însăși; legea instrucțiunii și înființarea universității din București (1864); codul civil și procedura civilă, codul penal și procedura penală (1864—1865), și alte legi de reorganizare. Erau cele mai însemnate acte politice ale domniei lui Cuza, săvârșite de primul său ministru Kogălniceanu, creatorul lor.

Pripa cu care ele au fost aduse la îndeplinire nu putea să nu lase scăderi și neajunsuri; dar dacă ele nu s'ar fi făcut așa cum au fost îndeplinite, cine știe când s'ar fi putut face și dacă s'ar fi făcut mai bine. Pentru aceasta eră necesară o inteligență superioară cu o energie încă tânără ca a lui Kogălniceanu, care nu ne-a mai fost dat să avem pe urmă.

După abdicarea silită a lui Cuza, Kogălniceanu s'a ținut câtva timp laoparte de politică. Amic și colaborator al Domnului Unirii, de a cărui domnie erau legate cele mai mari acte ale vieții sale, el nu putea să-și renege trecutul.

Chemat apoi în ministerul prezidat de Dimitre Ghica (16 Noembrie 1868—27 Ianuarie 1870), mai întâiu ca ministru de Interne, apoi de Externe, el a ornat guvernul țerii pe timpul primei călătorii în străinătate a Principelui Carol ca Domn al României și la căsătoria lui cu Principesa Elisabeta de Wied.

Răsboiul Independenței a adus pe Kogălniceanu iarăș în capul ministerului de Externe (1877—1878). La congresul din Berlin, el a apărat interesele României cu toată puterea talentului și elocuenței sale, fiind aprețiat de marii diplomați ai Europei întruniți în congres. Dar cauza Basarabiei, pentru care a luptat ultima sa luptă mare ca om de Stat, eră pierdută de mai înainte.

Cu privire la aceasta, el a publicat: *Congresul din Berlin și discursurile plenipotențiarilor A. S. Principelui Carol al României* (1878).

Ultima manifestare a geniului său politic a fost în chestiunea Dunării, pentru care a mai susținut o luptă inimoasă, tratând-o cu măiestrie în acte diplomatice și în discursuri parlamentare,

cum și în scrierile: *Mémoire sur la question du Danube* (lucrare tipărită ca manuscris pe când era ministru plenipotențiar la Paris în 1880—1881) și *Chestiunea Dunării* (1882). În legătură cu această chestiune, vitală pentru România, el avea, atât ca ministru de Interne în ultimul minister din care a făcut parte (1879—1880), cât și ca deputat, o deosebită grijă pentru soarta și organizarea Dobrogei, vechea provincie a lui Mircea cel Bătrân, reunită prin războiul Independenței, ca țară locuită în majoritate de Români și liberată atunci de stăpânire străină.

Ca deputat, el a ilustrat încă parlamentul României în toate legislaturile următoare până la moartea sa. Unele din măestrelile lui discursuri parlamentare au apărut în broșuri (1861—1891).

În 1891 Iunie 20, la Paris, unde plecase pentru căutarea boalei celei din urmă, s'a stins această viață prodigioasă și bogat roditoare, care a fost una din gloriile României în epoca de renaștere națională și politică.

O ediție completă a scrierilor, discursurilor, scrisorilor și actelor sale politice și diplomatice, care ar pune în lumină întreaga luminoasă figură, a scriitorului, oratorului și omului de Stat, ne lipsește încă. Fie ca această lipsă să fie înlăturată cât mai curând, ridicându-se astfel cel mai vrednic monument aceluia care a fost Mihail Kogălniceanu.

Omagiile noastre memoriei lui.

D. C.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

Zucora

